

УДК 811.111'373'367'366-26''

**Функції опису пейзажу в англomовному
художньому дискурсі початку ХХ століття**

Пасічник Г.П.

Закарпатський державний університет, м. Ужгород, Україна

Було проведено наукову розвідку та коротко викладено функції опису пейзажу, який є мікротекстом, інтегрованим у макротекст вищої ієрархії – витвір мистецтва, а через нього в англomовний художній дискурс. Опис пейзажу може нести різноманітне функціональне навантаження, але основним – є антропоцентричне, яке сприяє розкриттю індивідуально-авторських намірів. Динаміка функцій опису пейзажу на початку ХХ ст. йшла від засобу психологічної характеристики персонажу, яка включає різноманітні естетичні функції, до позатекстового імпліцитного діалогу, ініційованого автором та підтриманого читачем.

Ключові слова: ОП – опис пейзажу, АХД – англomовний художній дискурс, функціональне навантаження ОП.

Даний науковий пошук присвячено вивченню розвитку функціональних особливостей і ознак опису пейзажу, який є проекцією просторового континууму в англomовний художній дискурс. Терміном 'пейзаж', зазвичай, характеризують контури складного та багатоаспектного явища у художній творчості. Починаючи від витоків свого розвитку в різних видах мистецтва, пейзаж не був лише засобом фіксації ландшафту (географічного середовища). Навпаки, це один із найбільш медитативних і емоційно насичених жанрів. Хоча способи зображення пейзажу різні в усіх видах мистецтва, вони мають певну спільність, що полягає у відображенні головних ознак національної ментальності та особистого світогляду автора, реалізованих у своєрідності відбору мовних засобів для їх відображення.

Пейзажні замальовки неодноразово привертали увагу дослідників у межах як мистецтвознавчого (О. І. Бенуа, Л. Г. Богемська та ін.), так і літературознавчого (А. Белий, М. Н. Епштейн, Ю. М. Левін, В. Ф. Саводник та ін.) напрямів наукового пошуку. Опис пейзажу (далі – ОП) був також і об'єктом поодиноких лінгвістичних розвідок, що здійснювалися під кутом зору з'ясування його місця та ролі у композиції художнього твору (Л. А. Абдушукурова, М. П. Брандес, В. А. Кухаренко, Д. С. Лихачов та ін.) і слугували розкриттю авторського задуму взагалі та з'ясування його місця та ролі у композиції художнього твору, зокрема. Попри те, що лінгвістичні параметри текстів художніх творів у цілому та опису пейзажу зокрема неодноразово ставали об'єктом уваги науковців, їхні функціональні ознаки ще не були предметом спеціального дослідження.

Тому головною метою роботи стало з'ясування динаміки змін функціонального навантаження опису пейзажу як художньо об'єктивованого зображення природи і краєвиду. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: визначити місце опису пейзажу в системі категорій художнього дискурсу та його специфічні функціональні ознаки. Безпосередній об'єкт дослідження це опис пейзажу, у якому простежується органічний зв'язок зображеного природного середовища,

місцевості і / або явища з персонажами, наслідком чого постає широкий спектр його функцій. *Актуальність* теми роботи визначається підвищенням інтересом сучасної антропоцентричної парадигми лінгвістичних досліджень до місця і ролі мовленнєвої комунікації з погляду її реалізації у дискурсивному просторі. Безпосереднє відношення до зазначеної проблеми має і модель “людина – природа”, яка у художньому дискурсі знаходить своє яскраве втілення в описі пейзажу як однієї із зовнішньо мотивованих і водночас внутрішньо цілісних категорій тексту. Матеріал наукової розвідки становлять текстові фрагменти з ОП, відібрані з романного циклу “The Forsyte Saga” Дж. Голсуорсі (початок ХХ ст.), який ілюструє динаміку розвитку тогочасного реалістичного роману і, відповідно, англomовного художнього дискурсу.

Опис пейзажу є можливою та достатньою одиницею художнього твору з точки зору композиційно-мовленнєвої організації, яка функціонує у вигляді тексту – відповідно оформленого і змістово завершеного. Як текст ОП є одним із складників англomовного художнього дискурсу (далі – АХД) та характеризується такими основними рисами: екстралінгвістичним підґрунтям, антропоцентричністю, інтерактивністю, чіткою структурно-логічною схемою, системною зумовленістю внутрішньотекстових зв’язків локального і глобального планів для репрезентації замкненої цілісної комунікативної ситуації, у центрі уваги якої є зображення природи, краєвиду і / або погоди.

Наш науковий пошук базується на гіпотезі про багатоаспектність функцій опису пейзажу. Пейзаж як опис ландшафту, об’єктів та погоди у тканині художнього твору набуває топохронних і антропоцентричних властивостей, у яких відображено загальнонаціональний, особистісний (індивідуально-авторський світогляд, ідейно-художню позицію, тощо) та чуттєвий (характеризується залученням п’яти органів чуттів при сприйнятті ОП), що виливається у його композиційно-структурну і функціональну специфіку. За часовими ознаками описи пейзажу можна конкретизувати як сезонні – зимові, літні, весняні, осінні і добові – нічні, ранкові, денні, вечірні; відповідно до специфіки ландшафту – гірські, лісові, морські, тощо; за характером місцевості (сільські, міські), напр.,

(1a) *But from him, thus slumbering, his jealous Forsyte spirit traveled far, what they were doing down there, with those two young people... there in the copse – in the copse, where the **Spring** was running riot with the scent of sap and bursting buds, the song of birds innumerable, a carpet of bluebells and sweet growing things, and the sun caught like gold in the tops of the trees. ...his spirit was there stopping with them to look at the little **furry** corpse of a mole, ... with his mushrooms and silver coat untouched by the rain or dew. [20, с. 171]. (1б) *He smelled the scent of limes, and lavender. **Ah!** That was why there was **such a racket of bees** [20, с. 426].**

У сезонному описі пейзажу (1a) звертає на себе увагу незвичність того, як бачить картину природи персонаж. Дотикові асоціації (*carpet, furry copse, soft*), гра барв (колюративів / хроматонімів: *blue(bells), gold, dark, silver, etc.*) разом з одоронімами (*scent of sap, sweet*) оживляють опис пейзажу, створюючи відповідний емоційно-психологічний настрій. У межах сурядно-підрядного комплексу (1a) об’єднано декілька мікротем, які є не лише засобом інтроспективного показу географічного простору, але цілком довершеними ОП. Чіткі когнітивні витоки опису пейзажу диктує темпоральний і локальний континуум. У тканині художнього твору ОП є елементом топохронного порядку – “статико-динамічною єдністю простору і часу”, який має властивість перетворюватися у суб’єктивний “хронотоп” [15, с. 23], тобто є когнітивно зумовленим. Таким чином, опис пейзажу у цьому прикладі виступає моделлю зовнішнього світу, за якою вибудовується внутрішній світ людини. ОП (1б) актуалізовано двома реченнями, перше з яких є зачином опису пейзажу, а останнє – завершує, підсумовує (*such a racket of bees*). Оклічне речення виступає засобом переключення розповіді на інтроспективний світ героя.

Когнітивно-семантичне осмислення та семіотичне відтворення опису пейзажу в англomовному художньому дискурсі XVIII – XIX століть пройшли складний і суперечливий шлях свого еволюційного розвитку від декоративного фону до засобу характеристики персонажів, від нейтрального – до національного. У художньому дискурсі початку XX століття канони розвитку національного пейзажу доповнилися новими естетичними вимірами, центральною ланкою яких стала мовна особистість.

Безумовно, художник слова не може залишатися байдужим до зображеного. Важливо не лише, наскільки яскравий опис пейзажу, а і те, які деталі докільля автор визнає головними. Письменник підкреслює чи пропускає певні елементи оточення з наміром вплинути на читача – зворушити його, схвилювати, розсмішити, вселити любов, викликати ненависть, страх, гнів тощо. Саме тому описи природи стають важливим компонентом системи художнього пізнання світу [3, с. 66].

В основі опису, зазвичай, лежить якась подія / ситуація, пов'язана з сюжетним навантаженням твору, що зумовлює її акціональний характер. У логічному плані описати об'єкт або явище означає перерахувати його ознаки, напр.,

(1в) *The mellow golden days... simply did not come. It **rained**, and the river was **unnaturally full**... There were **no mushrooms. Blackberries tasted of rain*** [22, с. 20-21].

Чотири речення в уривку (1в) рекурентно називають ознаки, які вказують на особливості літньої погоди (*rained, unnaturally full, no mushrooms, blackberries tasted of rain*). Семантична домінанта тут “дощ”, а основна функція ОП – вказівка на погодні особливості, що слугує комунікативною віхою розуміння тексту. Домінантні ознаки безпосередньо залежать від функціонального навантаження опису пейзажу.

Не можливо не зауважити, що в англomовному художньому дискурсі опис пейзажу диференціюється за естетичними функціями, емоційною забарвленістю та психологічною насиченістю, що дає підстави для виокремлення таких різновидів: *ідилічний, меланхолійний, елегійний, драматичний* та ін.

Пор.: (2а) *It was really warm for **May**, and still light for him to see his cows in the meadow beyond the river* [FS-IV: 99]; (2б) *It was **warm – very warm** for the end of September. A pleasant air – a smell of **grass**.... It must be the river down there! Peaceful – and to think –!* [22, с. 309]; (2в) *Howevering feebly round the church, and looking in, dawn **moans and weeps** for its short reign* [21, с. 5].

Ідилічний ОП (2а) акцентує на відповідності об'єктів ландшафту і особистості, що водночас робить його одним із основних складників розбудови характеру героя АХД та художньої концепції людини. Відтворений осінній опис пейзажу (2б) (*warm – very warm, end of September, grass, river*) гармонізує з почуттями персонажа (*pleasant, peaceful*), формуючи меланхолійний настрій. Яскраво окреслені найсуттєвіші персоніфіковані характеристики зорі (*howevering feebly round the church, and looking in*) в ОП (2в) надають особливо важливих драматичних конотацій.

Будь-який опис пейзажу визначається не лише топохронними та локальними координатами художнього мислення, а і комунікативними інтенціями автора, спрямованими на необхідність деталізації явищ природи, їх характерних компонентів і диференційних ознак. Не випадково під описом пейзажу нерідко розуміють “образ природи художнього твору, головним призначенням якого є його антропоцентрична спрямованість” [13, с. 138]. Це означає, що у літературній творчості образ природи не самоціль, а засіб психологізації образу персонажа і його стану [10, с. 86], напр.,

(3) *A sound of singing came down the **water** to him, **trailing, distant, high and sweet**. It was as if a swan **had sung!*** [22, с. 327].

Для ретроспективної співвіднесеності подій автор відступає від зображення опису пейзажу (3), щоб порівняти звук, який долинав, із піснею лебедя, що дає змогу читачу заглянути у більш ранній період часу. Означення (*trailing, distant, high, sweet*) разом з конотацією слова “swansong” формують тональний ланцюг цього фрагменту,

який співзвучний внутрішньому настрою героя. Будова речення, чергування звуків [ing, s, t, ei-ai] формує “музику” ОП.

Безперечно, опис пейзажу є мовленнєвою рефлексією наратора, у якій відображено індивідуально-авторське ставлення та оцінка подій і персонажів на тлі опису пейзажу, напр.,

(4) *The swallows went by, taking ‘night-cups’ of gnats and early moths; and the poplars stood so still – just as if listening – that Soames put up his hand to feel for breeze. Not a breath!* [22, с. 99].

Фрагмент (4) ілюструє повну стилізацію ОП під настрій героя, що є наслідком прагнення автора наочно представити семантичну інформацію з метою безпосереднього залучення читача.

Нерідко опису пейзажу надається символічне навантаження, напр.,

(5) *Beyond the closed windows the moon rode up, a full and brilliant moon, so that the stilly darkened country dissolved into shape and shadow, and owls hooted; ...and on the gleaming river every fallen leaf that drifted down carried a moonbeam; while, above the trees stayed, quiet, measured and illuminated, quiet as the very sky, for the wind stirred not* [22, с. 314-315].

Вербальна репрезентація тріади “НЕБО – ЗЕМЛЯ – ВОДА” у фрагменті (5) набуває трансцендентного і фантазмагоричного смислу завдяки мовностилістичній конвергенції. Метафізичний характер місячної ночі підкреслюється ще одним суттєвим моментом, який проявляється в аспекті символізації: лексема “tree” актуалізує значення “віхи переходу до світу мертвих”. Читач відкриває для себе хід думок і почуттів персонажів через такого роду опис пейзажу та осягає як закони навколишнього природного простору, так і внутрішнього світу людини.

Дж. Голсуорсі у романному циклі “The Forsyte Saga” формує мову ОП як єдину систему прямої і асоціативної образності, розширюючи межі психологічно забарвленої деталі символікою, колоритом, акустичними ефектами. Проте, зовсім не випадковою є майже повна відсутність картин природи у третій книзі “A Modern Comedy”. Подібне явище простежується і у романі “Peregrine Pickle” Т. Смоллетта (XVIII ст.). Якщо Т. Смоллетт цим проводить паралель з бездуховністю своїх героїв, то Дж. Голсуорсі підкреслює внутрішнє “заціпеніння”, непорушність клану Форсайтів після їх великих життєвих поразок. Тут можна говорити про алегоричну функцію опису пейзажу у змалюванні мікро- та макрокосму, тобто людини й оточення, коли все ніби завершило в очікуванні майбутнього, напр.,

(6) *It was one of those grey late summer days, very still, when the few leaves that are left hang listless, waiting to be windswept. The puddled road smelled the rain; the rooks rose from the stubbles as if in surprise at the sound of horses’ hoofs* [22, с. 123].

Події життя персонажів корелюють з природним оточенням у фрагменті (6): почуття смутку і туги трансформуються в об’єкти опису пейзажу, які загострюються емоційними епітетами (grey, very still, few, listless, puddled) разом з метафорами та порівняннями. Так виникає позатекстовий імпліцитний діалог, ініційований автором і підтриманий читачем.

Наголосимо на ще одній виявленій ознаці опису пейзажу – колориті (7а, 7б), завдяки якому письменник продукує особливий блок естетичної інформації, що, до певної міри, наближує опис пейзажу в англomовному художньому дискурсі до образотворчого мистецтва. Таке експресивне зображення зумовлює глибше зорове уявлення про погоду, краєвид, місцевість та робить його подібним до полотен імпресіоністів, напр.,

(7а) *In a silver streak to the right could be seen the line of the river* [20, с. 102/; (7б) *The river was whitening; the dusk seemed held in the trees, waiting to spread and fly up into a sky just drained of sunset* [22, с. 99].

ОП Дж. Голсуорсі іноді нагадують портрети: в образі природи навколо Робін Гілла проступають риси Ірен, що пов’язано з ідеєю жіночої душі Всесвіту. Руйну-

вання межі між вищим природним світом та світом переживань людини говорять про якісно нове місце і функції зображуваного простору природи в англomовному художньому дискурсі. Краєвид, місцевість, погодні феномени побачені читачем крізь призму настрою автора, злиті з його внутрішнім станом, суб'єктивуються, оновлюються та стають унікальним явищем. Оригінальність міститься у новому погляді на звичне, у незвичній вишуканості відчуттів, що надає побаченій через них картині природи додаткового інтимного смислу, напр.,

(8) *Far-off the cuckoo called; a wood pigeon was cooing from the first elm tree in the field, and how the daisies and butter-cups had sprung up after the last mowing! The wind had got into the sou'-west, too – a delicious air, sappy!* [20, с. 376].

В ОП у фрагменті (8) звертає на себе увагу, що багатогранність і невичерпність опису пейзажу сприймається крізь призму суб'єктивно-авторського бачення. Сповнена гармонії і краси природа існує не сама по собі, а у контексті життєвого світу людини.

Поліфонізм опису пейзажу реалізується під час установалення асоціації між сценою і темою, між долею персонажів та оточуючим простором. Функціональна специфіка опису пейзажу в АХД залежить від особистості (автора, персонажа, реципієнта) та конститuentів зображуваної погоди, краєвиду, місцевості. І хоча вони не тотожні і не ізометричні, проте одне пізнається через інше.

Показовим для реалізму ОП можна вважати приклад (9) *The sea was near at hand, but not intrusive; it murmured, and he thought it was the pines; the pines murmured precisely the same tones, and he thought they were the sea* [22, с. 397], у якому шляхом конвергентної взаємодії низки стилістичних засобів виникає декілька семантичних обертонів, завдяки яким створюється образ моря як об'єкт філософських роздумів, сповнений глибокого смислу єдності і краси у Всесвіті. Філософське навантаження ОП формується: персоніфікацією як різновидом метафоричного абстрагування (*the sea murmured; the pines murmured*); повтором слів (*the sea, he, thought, the pines, murmured*), паралелізмом (*he thought; and he thought*), синестезією, що створює алюзійне сприйняття моря як “біблійного” Всесвітнього океану, тобто Істини, а також зв'язком з архетипом. Усе перераховане вище дає змогу “декодовано” читати опис пейзажу. Проте це не єдина інтерпретація ОП романів “The Forsyte Saga”, оскільки вони містять у собі вектор “людина – Всесвіт”, що породжує безмежність тлумачень.

Висновки. Функціональне навантаження опису пейзажу в АХД зумовлене ідіоспецифікою художніх інтенцій, фантазії та майстерності автора, що дає змогу передати загальне і часткове, типове і нетипове, гармонію і дисгармонію в оточуючому просторі. Цілісність ОП в англomовному художньому дискурсі постає у триєдиній системі “людина – природа – час”, що висуває на перше місце такі функції, як психологічна, локально-темпоральна та логоцентрична. Опис пейзажу виконує як живописну, портретну, так і “музичну” функції, що надає йому неповторної виразності та магії. Динаміка його розвитку в англomовному художньому дискурсі початку ХХ століття проходила від ліричного, ідилічного, драматичного психоемоційного обертону, засобу характеристики персонажу у межах зовнішнього і внутрішнього світів до етно-психо-ментального зображення, імпліцитного поза текстового діалогу між автором та реципієнтом.

Запропонована наукова розвідка визначає і деякі перспективні напрями подальших досліджень динаміки розвитку функціонального навантаження опису пейзажу під кутом зору сучасної лінгвокультурології та стилістики як на матеріалі германських, так і інших мов.

Список літератури

1. Абдушукурова Л. А. Сравнения, вводимые союзом *comme* как средство художественной выразительности (на материале произведений Р. Роллана) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "германские языки" / Л. А. Абдушукурова. – М., 1969. – 19 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика : Пер. с франц. К. А. Долина / Ш. Балли. – М. : Изд. иностранной литературы, 1961. – 394 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
4. Белый А. Пушкин, Тютчев и Баратынский в зрительном восприятии природы / А. Белый. – СПб. : Азбука-классика, 2001. – 327 с.
5. Бенуа А. Н. Мое воспоминание: В 5-ти кн. : [Предисловие Д. С. Лихачева] / А. Н. Бенуа. – М. : Наука, 1980. – т.1. кн.1, 2, 3. – 1980. – 711 с.
6. Богемская Л. Г. Самодетельное художественное творчество / Л. Г. Богемская. – М. : Знание, 1987. – 48 с.
7. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес. – 2-е изд. – М. : Высшая школа, 1990. – 320 с.
8. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
9. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 198 с.
10. Домашнев А. И. и др. Интерпретация художественного текста / А. И. Домашнев. – М. : Просвещение, 1983. – 192 с.
11. Кухаренко В. А. Интерпретация текста; [Учебник для студентов] / В. А. Кухаренко. – Одесса : Латстар, 2002. – 292 с.
12. Левин Ю. М. Избранные труды : Поэтика. Семантика / Ю. М. Левин. – М. : ЯРЛ, 1989. – 824 с.
13. Литературный энциклопедический словарь [под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с.
14. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : Антология. – М. : Academia, 1997. – С. 280–287.
15. Пейзаж как развивающаяся форма воплощения авторской концепции // Межвузовский сборник научных трудов. – М. : МОПИ, 1984. – 134 с.
16. Положин М. М. Когнітивний підхід до вивчення дискурсу / М. М. Положин. – Львів : ЛНУ ім. І Франка, 2008. – С. 90-99.
17. В. Ф. Саводник. Чувство природы в поэзии Пушкина, Лермонтова и Тютчева / В. Ф. Саводник. – СПб. : Азбука-классика, 2001. – 256 с.
18. Українська радянська енциклопедія в 12 т. – Вид. друге. – К. : Головна редакція УРЕ, 1977. – Т.1. – 542 с.; К. : ГР УРЕ, 1979. – Т. 2. – 551 с.; К. : ГР УРЕ, 1979. – Т. 4. – 558 с.; Т.9. – С. 326.
19. Austin J. I. How to Do Things with Words / J. I. Austin. – 8th ed. – Cambridge, Mass : Harvard UP, 1999. – 587 p.
20. Galsworthy J. The Forsyte Saga. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. – vol. I. – 440 p.
21. Galsworthy J. The Forsyte Saga. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. – vol. II. – 335 p.
22. Galsworthy J. The Forsyte Saga. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. – vol. III. – 290 p.

Пасичник Г. П. Функции описания пейзажа в английском художественном дискурсе начала XX столетия // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.264-270

Наше исследование сосредоточено на когнитивном изучении фрагмента текста, который является разновидностью одной из композиционно-речевых форм английского художественного дискурса начала XX столетия, т.е. описании пейзажа, который представляет проекцию пространственного континуума в художественный дискурс. Мы изучаем функции описания пейзажа, который является микротекстом, интегрированным в макротекст высшей иерархии – произведение искусства, и через него в английский художественный дискурс. ОП могут нести различную функциональную нагрузку, но основная – это антропоцентрическая, которая помогает раскрыть индивидуально-авторский замысел. Динамика развития описаний пейзажа происходила от средств психологической характеристики героев, включающих различные эстетические функции до супра-текстового диалога с реципиентом, инициируемого автором.

Ключевые слова: ОП – описание пейзажа, АХД – английский художественный дискурс, динамика, функциональная нагрузка ОП.

Pasichnyk H. P. Functions of the landscape descriptions in the belles-lettres discourse at the beginning of the 20th century // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.264-270

This research focuses on the cognitive study of the text fragment, representing the variant of compositional speech type in the English belles-lettres discourse of the beginning of the 20th centuries, i.e. the landscape description, which is a projection of a 'space continuum' in the belles-lettres discourse. The scholarly studying and a brief description of the landscape description functions have been done. The landscape description is a micro-text integrated into the macro-text of a higher hierarchy – work of art, and through it – into English belles-lettres discourse. A landscape description may perform various functions, but its major target is anthropocentric one, helping to reveal author's individual intention. The landscape description develops from the hero's psychological characteristic, including various aesthetic functions to the implicit super-text dialogue with the recipient initiating by the author.

Key words: landscape descriptions, English belles-lettres discourse, dynamics, landscape description functions.

Поступила до редакції 18.04. 2013 р.